3.1 VÝCHOZÍ STAV A STANOVENÍ TYPOLOGIE

Jeden z výsledků magisterské práce *Detekce interpunkce v češtině: analýza problémů a vylepšení* (Machura, 2017) bylo obohacení gramatiky o sadu pravidel, na základě kterých analyzátor částečně detekuje hranici mezi členy několikanásobného větného členu, respektive mezi členy zmnožené syntaktické pozice (Karlík, 2017u). Převážně se jedná o jmenné a předložkové fráze, ale také o větné členy vyjádřené infinitivem (*Budeš muset prát, vařit a uklízet*).

V závislosti na typu textu analyzátor SET dokázal doplnit do textu, který neobsahuje žádnou čárku, kolem 50 % chybějících čárek (v textu často označováno jako *pokrytí* či *recall*), přičemž úspěšnost analyzátoru se pohybovala kolem 90 % (*přesnost* či *precision*). Nicméně analyzátor ignoroval více než 40 % zbylých čárek v textu, což stále nebylo zanedbatelné číslo, a proto bylo nezbytné zjistit, o který typ čárek, respektive typ místa v textu se jedná konkrétně.

3.1.1 STANOVENÁ TYPOLOGIE

Vytvořili jsme si malý korpusový vzorek čítající 200 řádků – jedna věta na jeden řádek –, skládající se z prvních 100 řádků korpusu Desam (Pala, Rychlý a Smrž, 1997) a prvních 100 řádků korpusu Stoka. Na tomto vzorku vět jsme nejprve spočítali počet všech čárek, které se ve vzorku vyskytují. Následně jsme věty s čárkou roztřídili podle typu místa, kde je vložena čárka, a sestavili typologii těchto míst:

A. Čárka předchází konektor (spojovací výraz)

Spojovací prostředek/prostředky identifikují

i. hranici mezi dvěma hlavními větami v souvětí nebo dvěma členy koordinační skupiny, které jsou v jiném než slučovacím poměru (Karlík a Gruet Škrabalová, 2017a):

   Pozvali jsme Karla, ale přišel Petr.
   Buď přijedou dnes večer, nebo zítra ráno.

ii. hranici mezi větou hlavní a větou vedlejší (Karlík, 2017p):

Půjdu tam, kam mě pošleš.
Neví, na jaký úřad má jít.

B. Čárka je umístěna mezi dvě klauze bez (blízké) přítomnosti konektoru

Typ zahrnuje

i. asyndetické spojení dvou vět (Karlík, 2017a):

Petr má rád červené víno, jeho žena miluje bílé.
Byl smutný, nedostal vytouženou hračku.

ii. souvětí, ve kterém je vedlejší věta vložena do věty hlavní, přičemž konektor se obvykle nachází na levé straně vedlejší věty a zprava je vedlejší věta oddělena od věty hlavní asyndeticky:

Auto, které stálo celou noc před domem, se rozjelo.
Dům, kde trávila své dětství, nedávno prodala.

iii. souvětí, jež reprodukují prvotní výpovědi a obsahují přímou řeč. Typicky se v těchto větných celcích vyskytují tzv. vlastní verba dicendi (říct, povídat, dodat, …) a slovesa ilokuční (oznámit, ptát se, přikázat, varovat, …) (Grepl, 2017):

„Musíte jít na operaci," řekl lékař.
„Jano," zařval na ni otec, „pojď okamžitě domů!"

C. Zmnožení syntaktické pozice – čárka odděluje slova shodující se v gramatické kategorii

Typ vychází z předpokladu, že

i. *několikanásobný větný člen* nejčastěji sdružuje slova, jež se shodují v některé z gramatických kategorií, např. gramatická kategorie vyššího řádu *slovní druh* nebo gramatická kategorie nižšího řádu, jako je *pád*, *shoda* (jmenné skupiny), *osoba*, *číslo* (verbální skupiny) atd. (Osolsobě, 2017b). V případě, že několikanásobný větný člen obsahuje více než dvě složky, pak nejčastěji poslední dva členy *koordinační skupiny* bývají spojeny spojkou, předchozí členy skupiny jsou odděleny asyndeticky (koordinační konstrukce s elipsou spojky), tedy čárkou (Karlík a Gruet Škrabalová, 2017a):

Mezi oblíbené turistické destinace letos patří Španělsko, Francie, Itálie a Chorvatsko.
Děti běhaly, výskaly a smály se jako smyslu zbavení.

ii. existují skupiny slov, v našem případě nejčastěji substantivní spojení, jež ve větě zaujímají tutéž syntaktickou pozici (tvoří tzv. komplexní větný člen) a shodují se rovněž v některé z gramatických kategorií. Tento vztah skupin slov se v syntaktických popisech označuje jako *apozice*. Na rozdíl od koordinačních skupin, u nichž sledujeme referenční různost (viz předešlý

typ C_i), apoziční (adordinační) skupina se vyznačuje referenční totožností – úplnou, nebo částečnou (Hirschová, 2017):

Letos v létě vystoupal na Sněžku, nejvyšší horu Čech.
Dominik Hašek, brankář reprezentačního týmu, ukončil své angažmá v zámoří.

D. Čárka mění význam výpovědi

Internetová jazyková příručka uvádí případy, kdy

i. absence čárky v textu, nebo její vložení rozhoduje o významu dané výpovědi. Typickým příkladem pro češtinu je dichotomie významově restriktivního *přívlastku těsného* a významově nerestriktivního *přívlastku volného*:

Fotografoval kamzíky, balancující nad propastí (= všichni kamzíci balancovali nad propastí).
×
Fotografoval kamzíky balancující nad propastí (= fotografoval pouze ty kamzíky, kteří balancovali nad propastí).

Jediné substantivum může být také rozvito více jmény v pozici shodného přívlastku. V případě, že jednotlivé složky (uvedené vlastnosti) substantiva jsou ve vztahu souřadnosti, jedná se o *přívlastek několikanásobný* a jeho složky oddělujeme čárkou. Pokud složky přívlastku postupně rozvíjí substantivum (tyto vlastnosti nejsou v souřadném vztahu), označujeme ho jako *přívlastek postupně rozvíjející*. Existují ale případy, kdy právě přítomnost čárky určuje význam:

Letos se zde konal druhý mezinárodní filmový festival (= proběhly zde dva mezinárodní festivaly).
×
Letos se zde konal druhý, mezinárodní filmový festival (= až druhý festival byl mezinárodní).

Podobně *IJP* uvádí, že psaní čárky u výrazů typu *stejně jako*, *podobně jako*, případně *tak jako* mění význam výpovědi. Rovněž u spojení *tak(,) jak* a *poté(,) co* existuje jistá míra variability, co se týče přítomnosti nebo pozice čárky ve větě v závislosti na významu.

ii. psaní čárky není obligatorně vyžadováno a uživatel jazyka má jistou míru volby, zda čárku vloží, či nikoli. Pod tento typ patří např. ustálená spojení: *Ať dělá(,) co dělá*; výrazy vnímané jako výpustka: *Nevěděl(,) jak na to*; a další konstrukce, které mají oslabenou větnou platnost, včetně některých hojně užívaných vsuvek:

Pošlete nám(,) prosím(,) vyjádření co nejdříve.
Zítra(,) bohužel(,) přijít nemohu.

E. Ostatní

i. Čárkou oddělujeme oslovení od okolního textu. Čeština pro oslovení vymezila vokativ, nicméně čárkou by měla být oddělena i nespisovná oslovení:

Už jsi, Petře, konečně udělej ve věcech pořádek.
Teta, co to vykládáte?

Pokud se oslovení pojí s jednoslovným pozdravem, je toto spojení chápáno jako těsnější rytmický celek, a proto je psaní čárky fakultativní. Od víceslovného pozdravu oslovení oddělujeme čárkou:

Ahoj(,) Pavle, dlouho jsem tě neviděl.
Dobrý den, paní Nováková, pojďte dál.

ii. Částice a citoslovce. Z interpunkčního hlediska zde spadají částice odpověďové (Nekula, 2017b) a částice, jež mají kontaktovou funkci:

Ano, přijď rychle k nám domů. (Mám si pospíšit?)
Zase jsi ve škole zlobil, že?

Citoslovce jsou na rozdíl od částic obsahově i významově samostatnější, často tvoří samostatné neslovesné celky, které školské gramatiky označují pojmem větný ekvivalent, a ty oddělujeme čárkou (nepatří zde citoslovce, jež zaujímají syntaktickou pozici ve větě, např. *Nebuď na všechno tak hr hr; Vrabec frnk na střechu*):

Haló, je tam někdo?
Inu, tohle ti nemůže mít nikdo za zlé.
Co tady vyvádíš, propánakrále?

3.1.2 VYHODNOCENÍ VÝCHOZÍHO STAVU PRO DISERTACI

Na vybraném vzorku čítajícím 200 řádků jsme napočítali celkem 183 čárek. Ty jsme roztřídili podle výše uvedené typologie:

A. Čárka předchází konektor (spojovací výraz) = 94 čárek
B. Čárka je umístěna mezi dvě klauze bez (blízké) přítomnosti konektoru = 49 čárek
    i. asyndeton + ii. vložená klauze = 35 čárek
    iii. přímá řeč = 14 čárek
C. Zmnožení syntaktické pozice = 31 čárek
    i. koordinace = 21 čárek
    ii. apozice = 10 čárek
D. Čárka mění význam výpovědi = 8 čárek
E. Ostatní = 1 čárka